

КОРЕЦКА-ШУКЄВИЧ Д.,
аспірант кафедри адміністративного
права та процесу, фінансового
і інформаційного права
(Львівський університет бізнесу
та права)

УДК 342.951

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-2.25>

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО НАУКОВОГО РОЗУМІННЯ ЯВИЩА КОРУПЦІЇ

Досліджуються позиції вчених, а також положення чинного законодавства України в частині визначення змісту поняття «корупція» та виявлення його ознак.

Визначено спільні та відмінні ознаки теоретичних підходів учених щодо визначення поняття. Наголошено на розбіжностях щодо законодавчого закріплення поняття «корупція» та його визначенні у теорії адміністративного права.

Проаналізовано доктринальні підходи науковців щодо розуміння змісту поняття «корупція», а також особливостей пізнання явища як правової, соціальної, економічної та моральної категорії, що завдає шкоди нормальному функціонуванню етичних і правових відносин у суспільстві та державі.

Звертається увага на неоднотайність наукового сприйняття діянь, що формують таке явище, як корупція. Це не лише негативно впливає на законодавче закріплення поняття феномену, а й спричиняє складнощі у правозастосовній практиці, стає причиною низки проблем для відповідних правоохоронних і судових органів.

Встановлено зв'язок, що виникає між нормами адміністративного, кримінального, цивільного та трудового права України щодо протидії корупції. Проаналізовано виникнення можливих труднощів у застосуванні положень Закону України «Про запобігання корупції», Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу щодо відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення.

Обґрунтовано невідповідність позицій деяких вчених із положеннями Закону України «Про запобігання корупції» та інших нормативно-правових актів, які визначають перелік корупційних чи пов'язаних із корупцією діянь.

Доведено, що не всі підходи, які виділені науковцями, відображені у законодавчому визначенні поняття «корупція» і, навпаки, зазначені в Законі України «Про запобігання корупції» окремі характерні особливості розглядуваного феномену не розглядаються вченими як істотні.

На підставі аналізу чинного законодавства, а також позицій доктрини адміністративного права сформульовано можливі варіанти вирішення визначених проблем.

Ключові слова: корупція, правопорушення, злочин, економіка, політика, державне управління, службова особа, зловживання.

Koretska-Shukievich D. Analysis of theoretical approaches to the scientific understanding of the corruption phenomenon

Scientists positions, as well as the provisions of the current legislation of Ukraine concerning the definition of the content of the “corruption” concept and the identification of signs of the phenomenon are researched.

Common and distinctive features of the scientists theoretical approaches to definition of the concept are defined. Emphasis is made on the relevant differences regarding the legislative consolidation of the concept of “corruption” and its counterparts in the law theorists scientific works.

Doctrinal approaches of scientists to understanding the content of the “corruption” concept, as well as the peculiarities of cognition of phenomenon as a legal, social, economic and moral category, which damages normal functioning of ethical and legal relations in society and the state are analyzed.

Attention is drawn to the not unanimity of the scientific perception of acts that shape the corruption phenomenon. This not only have a negative impact on the legislative consolidation of the phenomenon concept, but it also causes complexity in law enforcement practice, causing a number of problems for the relevant law enforcement and judicial authorities.

Link that appears between the norms of administrative, criminal, civil and labor law of Ukraine has been established to define the content of the concepts of “corruption offenses” and “corruption related offenses”. The appearance of possible difficulties in applying the provisions of the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption”, the Code of Ukraine on Administrative Offenses and the Criminal Code on Responsibility for Corruption and Corruption-Related Offenses are analyzed.

Signs of the phenomenon was established on the basis of research of scientific approaches of definition of the “corruption” concept. Few positions of some scientists with the provisions of the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption” and other normative legal acts defining the list of corruption or corruption-related actions are substantiated.

It’s proved that not all of the pointed out by scientists features are included in the legislative definition of the “corruption” concept and vice versa, some characteristic features of considered phenomenon specified in the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption” are not considered by scientists as essential.

Possible options for solving certain problems have been formulated on the basis of the analysis of the current administrative legislation and the positions of the doctrine of administrative law.

Key words: *corruption, offence, crime, economics, politics, public administration, official, abuse.*

Вступ. Особливістю адміністративного права, що вирізняє його із загального масиву інших галузей, є не лише регулювання суспільних відносин, а й охорона прав, свобод і законних інтересів суб’єктів права шляхом застосування заходів адміністративного примусу та можливістю притягнення винних до адміністративної відповідальності. На важливості адміністративного права в механізмі правової охорони та регулювання загалом вказували Р. Калюжний і В. Шкарупа, порівнюючи адміністративно-правові норми з інструментами, що вкрай необхідні під час управління соціальними процесами [1, с. 176]. Тому не виникає жодних заперечень твердження А. Єлістратова, що, прагнучи організувати суспільство, державна влада не залишає нерегульованою жодну сферу суспільного життя, жодного якоюсь мірою важливого куточка цього життя [2, с. 22].

Видається слушним вказати, що враховуючи порушену у цьому дослідженні проблематику, вказані вище засоби, у сукупності з формами та методами, передбаченими у чинному законодавстві, визначають державну політику у сфері протидії корупції. У цьому разі політика адміністративно-правового запобігання та протидії корупції полягатиме у виокремленні з-поміж усіх правопорушень тих, що пов’язанні з корупцією, та застосування адміністративної відповідальності до порушників.

Отже, незважаючи на те, що адміністративно-правові засоби як частина масиву юридичних засобів широко застосовуються як у законодавстві України, так і в наукових

дослідженнях вчених, досі не сформовано чіткої позиції щодо змісту й обсягу поняття що визначає саме поняття корупції, що зумовлюють необхідність подальших ґрунтовних пошуків у цій сфері.

Постановка завдання. Дослідження позицій вчених, а також положень чинного законодавства України в частині встановлення змісту поняття «корупція», а також виявлення ознак цього явища; з'ясування окремих теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із визначенням і розумінням змісту поняття, а також обґрунтування можливих способів їх вирішення.

Результати дослідження. Необхідною умовою наукового дослідження у будь-якій сфері права є чітке та повне визначення притаманного їм понятійного апарату. Незважаючи на глобальний негативний вплив корупційних ризиків, немає єдиної думки щодо категоріального характеру цього феномену. Враховуючи закріплення визначення поняття корупції на законодавчому рівні (Закон України «Про запобігання корупції»), видається доцільним категоріально дослідити явище корупції з погляду теоретичного, політичного, економічного та соціологічного аспектів. Виявлення сутності феномену, з'ясування його детермінант та ознак надасть можливість виокремити межі поширення розглядуваного явища та встановити, які саме суспільні відносини потребують адміністративно-правової охорони.

Насамперед варто з'ясувати етимологічне значення терміна «корупція», що відповідно до Великого тлумачного словника української мови визначено, як використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення; підкупність, продажність урядовців і громадських діячів [3]. Натомість Юридична енциклопедія терміна «корупція» (лат. *corruptio* – псування, розбещування, підкуп) дає значення діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг [4, с. 600].

Нині склалася велика кількість позицій науковців щодо змісту та сутності явища корупції, а відповідно, і складів правопорушень, які охоплюють цей феномен. Внаслідок цього виникають розбіжності щодо єдності визначення поняття «корупція». Поясненням цієї причини виступає стрімкий розвиток корупційних діянь, що завжди є на крок попереду за розвиток відносин у суспільстві, а отже, і відповідних заходів протидії цьому небезпечному явищу.

Враховуючи багатогранність і взаємозалежність галузей, де існує потенційна загроза виникнення корупційних ризиків, а також відсутність серед вчених одностайності сприйняття корупції, вважається доцільним розглянути найбільш поширені підходи наукового розуміння досліджуваного явища. Отже:

1. Традиційний (нормативно-ціннісний) – перша наукова спроба пояснення корупції. Полягає у порушенні не стільки норм права, скільки правил поведінки моралі й етики. Цій теорії не притаманна обов'язкова присутність грошової чи будь-якої іншої фінансової вигоди. Достатньо щоб шкідливі наслідки були спричинені зловживанням повноваженнями та спрямовані на загальне благо чи суспільну користь. Беручи до уваги таке сприйняття корупції, її визначали як неодмінним «супутником» політики [5, с. 482], наслідком корисливо-еґоїстичних мотивів [6, с. 458], соціальним злом, породженим протиріччями між представниками суспільства та держави [7, с. 303], порушеннями норм службової поведінки й етики, а також неформалізованих соціальних норм поведінки, етики та моралі [8, с. 65].

На заподіяння шкоди суспільству наголошує і М. Камлик, пропонуючи корупцію розуміти як діяльність державних службовців, депутатів, працівників правоохоронних і наглядових органів, суддів, посадових осіб підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, а також політичних і громадських діячів, яка спрямована на використання свого статусу для незаконного особистого збагачення, своїх родичів і прибічників, одержання інших вигод і благ всупереч інтересам суспільства [9, с. 99]. Одразу варто наголосити на загальній ваді більшості визначень, суть якої полягає у неповному переліку можливих суб'єктів вчинення корупційних правопорушень. Непоодинокі випадки

не врахування таких суб'єктів як фізичні особи – окремі громадяни та індивіди, позбавлені жодних владних повноважень (наприклад, суб'єкти складів злочинів ст. 354, ст. 368⁴, ст. 369 КК України).

2. Модерністський (класичний) – на відміну від попереднього підходу, у даному випадку акцент спрямований на користь, вигоду (здебільшого матеріального світу або що вимірюється у грошовому еквіваленті). Сталою залишається ознака використання службового становища або соціального статусу, а от зловживання спрямоване на особистий інтерес: отримання незаконних доходів [10, с. 162], незаконне прийняття / надання майнових і немайнових послуг, благ і переваг [11 с. 10], особисте збагачення [12, с. 14], підкуп загалом визначає зміст корупції [13, с. 77]. Міжнародна програма громадської організації Transparency International характеризує досліджуване явище, як зловживання ввіреною владою для приватної вигоди [14].

Важко погодитись з твердженнями вищезазначених авторів, адже статистичні дані вказують, що не у всіх випадках отримання матеріальних благ є метою корупційних діянь. Наприклад, такі різновиди неправомірної вигоди, як працевлаштування близької особи або призначення на посаду члена родини.

3. Економічний (ринково-центристський) – порівняння корупції з тіншовим економічним ринком, де діють чіткі правила поведінки. Прихильники цього підходу вбачають у корупції один із варіантів здійснення економічної поведінки [15, с. 14], функціональний засіб ефективного ведення господарювання [16], реакцію суспільства на вади економічних процесів [17, с. 69], інвестування коштів у посади [18, с. 379], скупку держави, приватизацію публічної влади [19, с. 66]. Іншими словами, відповідні наділені владно-управлінськими повноваженнями особи, не лише обслуговують економіку, а є однією із її частин, що бере активну участь у загалі, отримуючи «власні дивіденди» в економіці.

4. Ревізіоністський (функціональний) – характерний для суспільств, що розвиваються, коли старі правові норми не відповідають новітнім моделям поведінки. Окреслений підхід дещо подібний з економічним, оскільки корупція виступає засобом, що збалансовує низку дестабілізуючих факторів і чинників, викликаних стрімкими змінами [15, с. 34]. Відмінні ж риси полягають не у надмірності державного регулювання суспільних відносин, а навпаки – у їх недостатності та недосконалості. Тому видається сумнівним виправдання про доцільність існування корупції, як засобу регулювання.

5. Політичний – розгляд корупції, як інструменту впливу на політичні процеси у державі, де відсутні (або недієві) демократичні інститути, а політичний режим набуває рис авторитарності. Такому підходу, на думку вчених, притаманні ознаки: сприйняття корупції як окремого неформального інституту, з наділеними повноваженнями та ресурсами [20, с. 169]; «патології» політики та клептократичного¹ політичного режиму [21], основної політичної проблеми кінця ХХ – початку ХХІ ст. [22, с. 191]. Доцільно погодитися з вищевказаними позиціями, адже без чітко вираженої політичної волі відсутня і дієвість задекларованих заходів протидії корупції, які залишаються «грізною зброєю» виключно на папері.

6. Біхевіористичний (соціально-психологічний) – розгляд корупції як соціально-психологічного феномену з погляду поведінкової активності членів суспільства. Прихильники цього підходу виокремлюють такі особливості феномену, як: сукупність людських пороків (жадібності, заздрості, ліні тощо) [23, с. 143], викривлена форма контролю власного соціального становища [24, с. 380], порушення формальних і неформальних інституційних обмежень [25, с. 186], супроводжується деморалізацією суспільства та девальвацією моральних цінностей [26, с. 73]. Одразу варто уточнити, що у разі відсутності сфери державного управління, а тому і службового становища зловживання у формі людських пороків не будуть сприйняті як прояви корупційних діянь.

7. Інституційний (державно-управлінський) – сприйняття корупції як різновиду державно-владних відносин. Такому підходу притаманні риси обміну службових повноважень

¹ Публіцистичний термін, яким позначають владу крадіїв, систему влади в умовах якої корупція та фінансові зловживання державних чиновників і політиків стають одним з основних стрижнів життя суспільства.

на задоволення особистих потреб чиновника [15, с.15], виступає показником ентропії² державно-управлінської системи [27], призводить до розкладання, деградації влади та соціального управління [28, с. 192], симптому того, що в системі державного управління існують серйозні дефекти [29, с. 15].

Беручи до уваги правовий характер дослідження, видається необхідним вказати і на законодавчий підхід окреслення корупції. Отже, основним нормативно-правовим актом у сфері протидії корупції є ухвалений Верховною Радою України Закон України «Про запобігання корупції» (14 жовтня 2014 р.). Нормативне закріплення поняття «корупція» передбачено у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», відповідно до якої під корупцією слід розуміти використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей із метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки / пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка / пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

Враховуючи аналіз вищезазначених позицій (підходів), Н. Кузнецова, пропонує розглядати корупцію не тільки як правове, а і як соціальне, економічне та моральне явище [30, с. 16], а В. Ковальов зазначає, що корупція здатна породжувати кризові стани у політиці, економіці, державному управлінні [31, с. 271]. Відповідно, феномен корупції не можливо дослідити виключно із правового погляду, оскільки за легковажного ставлення до соціальних, політичних та економічних основ існування цього явища шанси на повне та всебічне визначення суті поняття «корупція» мізерні. Слід наголосити, що метою цього дослідження не передбачено пошук найбільш влучного та повного визначення феномену корупції. Одночасно вказані підходи надають можливість досягнути природу та зміст розглядуваного багатогранного явища, а також сприяють проведенню наступних наукових розвідок.

Висновки. Відповідно, досягнення попередньо поставлених цілей, видається можливим шляхом використання синергетичного методу, що дозволить комплексно поєднати як всі зазначені вище теоретичні підходи розуміння корупції, так і законодавчо закріплене поняття. Таке рішення сприятиме точному встановленню суттєвих ознак досліджуваного феномену.

Безсумнівно, механізм правового регулювання запобігання корупції вимагає суттєвих доопрацювань, що лише підтверджує необхідність здійснення всебічних наукових досліджень у частині удосконалення чинного законодавства України. Внесення відповідних змін має ґрунтуватися на глибинному аналізі теоретичних напрацювань і міжнародному досвіді.

Список використаних джерел:

1. Каложний Р., Шкарупа В., Забарний Г. Основи держави і права : навчальний посібник. Київ : Паливода, 2002. 384 с.
2. Єлістратов А. Адміністративне право : Лекції / ред. та упоряд. В. Галуцько, С. Діденко. Херсон : ХЮІ ХНУВС, 2007. 268 с.
3. Корупція. *Великий тлумачний словник української мови*. URL: <http://eslovnyk.com> (дата звернення: 20.06.2017).
4. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю.С. Шемчушенко та ін. Київ : «Українська енциклопедія», 2001. Т. 3. 792 с.
5. Friedrich C.J. *The Pathology of Politics: Violence, Betrayal, Corruption, Secrecy, and Propaganda*. New York : Harper & Row, 1972. 287 p.
6. Кінаш М.М. Корупція як соціальне негативне явище. *Форум права*. 2012. № 4. С. 458–463.
7. Територіальна громада: знаннєвість, дієвість : монографія / Ю.О. Куц, В.М. Сінченко, В.В. Мамонова, С.В. Газарян ; за заг. ред. Ю.О. Куца. Харків : Віровець А.П. «Апостроф», 2011. 340 с.
8. Нисневич Ю.А. Проблема концептуалізації феномена корупції. *Євразійський Союз: Вопросы международных отношений*. 2016. Вып. 1 (15). С. 106–119.

² У широкому розумінні, у якому термін вживається у побуті, означає міру складності, хаотичності або невизначеності системи: наскільки менше елементи системи підпорядковані порядку, настільки показники ентропії вищі.

9. Камлик М.І., Невмержицький Є.В. Корупція в Україні. Київ : Т-во «Знання», КОО, 1998. 187 с.
10. Задорожний С.А. Злочини, пов'язані з корупційними діяннями в системі державної влади та управління. *Запобігання та протидія корупції* : навчальний посібник / за ред. Михненка А.М. Київ : НАДУ, 2011. С. 160–170.
11. Рогульський С.С. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : КНУ, 2005. 19 с.
12. Терещук О.В. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення. Одеса, 2000. 177 с.
13. Лахижа М.І. Європеїзація публічної адміністрації посткомуністичних країн як неодмінна складова європейської інтеграції. *Актуальні проблеми європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва України* : матеріали 13-ї регіональної наук-практ. конф. 9 травня 2016 р., м. Дніпропетровськ / за заг. ред. Л.Л. Прокопенує. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2016. 264 с.
14. FAQs on corruption. How do you define corruption? *Transparency International* 25.12.2016. URL: [http://www.transparency.org/whoweare/organisationfaqs_on_corruption#define Corruption](http://www.transparency.org/whoweare/organisationfaqs_on_corruption#define%20Corruption).
15. Шедий М.В. Социальные детерминанты коррупции в российском обществе : монография / Российская акад. нар. хоз-ва и гос. службы при Президенте Российской Федерации. Орел : Изд-во ОФ РАНХиГС, 2012. 148 с.
16. Роуз-Екерман Сьюзен. Корупція та урядування. Причини, наслідки та зміни / пер. з англ. С. Кокісюк, Р. Ткачук. Київ : «К.І.С.», 2004. 296 с.
17. Валюшко І.В. Соціальні чинники протидії корупції в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 2. С. 69–73.
18. Бачинська І.С. Детермінанти корупції в Україні, або чому державні службовці залучені до корупційного процесу. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 32. С. 377–382.
19. Нисневич Ю.А. Коррупция: инструментальная концептуализация. *Социологические исследования*. 2016. № 5. С. 61–68.
20. Стогова О.В. Люстрація як передумова ефективної боротьби з корупцією. *Сучасне суспільство*. 2016. Вип. 1. С. 167–177.
21. Friedrich C.J. *The Pathology of Politics: Violence, Betrayal, Corruption, Secrecy, and Propaganda*. New York : Harper & Row, 1972. 287 p.
22. Пірен М., Ребкало В. Запобігання корупції в системі політико-владних відносин сучасного українського суспільства. *Вісник Нац. акад. держ. управління при Президенті України*. 2011/2. № 4. С. 191–200.
23. Луценко М.М., Щербина Л.І. Корупція в Україні: сучасний стан і проблеми протидії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2015. Вип. 15 (2). С. 142–145.
24. Бачинська І.С. Детермінанти корупції в Україні, або чому державні службовці залучені до корупційного процесу. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 32. С. 377–382.
25. Фоміна М.В., Кузьменко В.В. Сутність, форми і класифікація корупційних відносин. *Економічний вісник університету*. 2013. Вип. 21 (1). С. 182–186.
26. Нинюк М., Нинюк І. Корупція як фактор загрози національній безпеці та суспільному ладу України. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 2. С. 71–76.
27. Задорожний С.А. Механізми запобігання та протидії корупції в органах місцевої влади : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / М-во освіти і науки України ; Івано-Франків. нац. техн. ун-т нафти і газу. Івано-Франківськ, 2017. 20 с.
28. Трепак В.М. Особливості дефініції поняття «корупція». *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 181–196.
29. Вдовиченко Є.В. Сутність корупції, її принципи і властивості (філософський контекст). *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. Вип. 9. С. 15–19.
30. Кузнецова Н.В. Коупррупция в системе уголовных преступлений. *Вестник Московского университета. Сер. II. Право*. 1993. № 1. С. 2–26.
31. Ковальов Є.В. Корупційна загроза економічній безпеці України. *Право і Безпека*. 2011. № 2. С. 268–272.

